

УДК 159.92
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-3-16>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Петровська І. Р.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0001-7544-945X

petrovin55@gmail.com

Ключові слова: *громадянська ідентичність, становлення, чинники, державницькі цінності, образ держави, громадянська компетентність, політичні погляди.*

Для ефективної реалізації основних завдань, змісту та складових частин державної політики у сфері утвердження української громадянської ідентичності важливо знати чинники її становлення. Метою статті є представлення результатів емпіричного дослідження соціально-психологічних і політико-психологічних чинників становлення громадянської ідентичності. Для досягнення мети використано систему методів: теоретичних (аналіз і синтез основних положень науково-дослідницьких джерел із проблематики дослідження, осмислення, систематизація, узагальнення й інтерпретація наукових даних щодо чинників становлення громадянської ідентичності особистості); емпіричні (анкетування, тестування за авторським опитувальником «Діагностика зрілості та типу громадянської ідентичності особистості»); статистичні (порівняльний аналіз за Т-критерієм Стьюдента, факторний аналіз методом головних компонент із Varimax-обертанням, дискримінантний аналіз із покроковим методом, множинний регресійний аналіз). У дослідженні взяло участь 210 громадян (по 105 представників із низьким і високим рівнем зрілості громадянської ідентичності) віком від 26 до 58 років, 122 (58%) жінки, 88 (42%) чоловіків, 116 (55%) містян, 94 (45%) селянина. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що до соціально-психологічних чинників громадянської ідентичності увійшли ціннісні (особистісні цінності, що включають продержавницькі/національні цінності та цінності гуманності, законності та свободи), особистісні (громадянська компетентність, що передбачає соціальну та комунікативну компетентність, готовність до громадянської партиципації, здатність до відстоювання громадянських прав, а також до балансу між індивідуальними та груповими інтересами, здатність брати на себе відповідальність за власне існування, результати діяльності та взаємодію (самозарадність) та соціально-перцептивні (образ держави як такої, що надає можливості для власної самореалізації та задоволення потреб) характеристики, до політико-психологічних – політичні погляди (євроцентричні й україноцентричні, а також ті, що передбачають необхідність більшої прозорості та визначеності державної політики, розширення можливостей законного впливу на владу).

EMPIRICAL STUDY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL AND POLITICAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CIVIC IDENTITY FORMATION

Petrovska I. R.

*Ph. D. in Technical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Psychology
Ivan Franko Lviv National University
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7544-945X
petrovin55@gmail.com*

Key words: *civic identity formation, factors, state values, image of state, civic competence, political views.*

For the effective implementation of the main tasks, content and components of state policy in the sphere of establishing Ukrainian civic identity, it is essential to know the factors of its formation. The article's purpose is to present the results of an empirical study of socio-psychological and political-psychological factors of civic identity formation. To achieve the goal, a system of methods was used: theoretical (analysis and synthesis of the main provisions of scientific and research sources on the issues of research, systematization, generalization and interpretation of scientific data regarding the factors of the formation of a person's civic identity); empirical (survey, testing by the author's questionnaire "Diagnosis of maturity and type of civic identity"); statistical (comparative analysis according to the Student's T-test, factor analysis using the method of principal components with Varimax rotation, discriminant analysis using the stepwise method, multiple regression analysis). The empirical study involved 210 citizens (105 of whom had a low level of civic identity maturity and the other 105 a high level) aged 26 to 58; 122 (58%) women, 88 (42%) men; 116 (55%) of whom were born and live in cities and 94 (45%) – in rural areas. According to the results of empirical research, it was established that socio-psychological factors of civic identity include values (personal values, including pro-state/national values and values of humanity, legality, and freedom), personal characteristics (civic competence, which implies social and communicative competence, readiness to civic participation, the ability to defend civil rights, as well as the balance between individual and group interests, the ability to take responsibility for one's existence, activity results, and interaction (self-fulfillment) and socio-perceptual characteristics (the image of the state as providing opportunities for self-realization and satisfaction of needs). Political-psychological factors include such political views as Eurocentric and Ukrainian-centric orientations and those that foresee the need for greater transparency and certainty of state policy, expanding the possibilities of legitimate influence on the authorities.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України, проти суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, що розпочалася у 2014 р. і триває дотепер, серед іншого, підштовхнула частину українських громадян до самовизначення (загроза існуванню держави підсилює ідентичність і робить її більш усвідомленою [14; 16], змусила багатьох дати собі відповідь на питання: чи хочу я залишатися громадянином цієї держави, чи готовий захищати свою державу та докладати зусилля для її відбудови тощо? У частини громадян актуалізувалися державницькі та громадянські

цінності, особиста відповідальність за державу і співгромадян, відбулося переосмислення соціальної ролі громадянина, отже, їхня громадянська ідентичність набула ознак зрілості, а саме концептуальності (цілісності, осмисленості різних аспектів громадянського життя, деталізованості та логічності атиюдів стосовно різних аспектів життя держави); суб'єктної орієнтованості (готовності бути джерелом активності у стосунках із державою та співгромадянами, відповідальності за себе як громадянина і за свій внесок у життя держави, переживання себе суб'єктом); стійкості (здатно-

сті зберігати громадянську ідентичність в умовах негативних зовнішніх впливів, несхильність змінити державу підданства без істотної переоцінки цінностей і зміни его-ідентичності) [7]. Натомість громадянська ідентичність ще досить значної частини населення залишається дефіцитарною, недорозвинutoю. Несформованість (дефіцитарність) громадянської ідентичності виявляється в дистанційованні та відчуженні від держави та політики, неготовності брати на себе відповідальність за ситуацію в державі; громадянська позиція таких громадян щодо цілої низки питань може бути легко змінена – без переосмислення, без внутрішнього конфлікту чи боротьби (аналогічно може змінитися об'єкт ідентичності: наприклад, ще вчора громадянин «приймав» своє українське громадянство, а нині вже виступає за отримання російського) тощо. На жаль, окремі громадяни навіть під час війни намагаються «влаштуватися» за рахунок інших, скористатися ситуацією для власного збагачення/самоствердження/зміни держави свого підданства тощо, вступають із державою та співгромадянами в «ігрову» інтеракцію, у якій домінують парадигми суб'єкт-об'єктного типу.

Розуміння на державному рівні важливості формування української національної/громадянської ідентичності як складової частини гарантування національної безпеки України відображено у проекті закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 23 листопада 2021 р., який був прийнятий за основу постановою Верховної Ради України (від 16 серпня 2022 р.). Зауважимо, що ефективна реалізація основних завдань, змісту та складових частин державної політики у сфері утвердження української громадянської ідентичності потребує, зокрема, розуміння механізмів (виникнення, розвитку, утвердження) громадянської ідентичності [15], а також чинників її становлення.

На необхідності узгоджених зусиль держави та суспільства в розв'язанні проблем із формування громадянської ідентичності наголошують чимало українських психологів, соціологів, істориків, політологів [1; 5; 8; 9]. Так, за словами Т. Бевз, як суспільство, так і громадяни потребують довгострокової, цілеспрямованої та комплексної державної політики з формування спільної громадянської ідентичності, оскільки «політико-правове поле України об'єднало представників багатьох національностей, етнічних груп, релігій, отже, необхідно здійснювати пошук норм, цінностей, моральних кодів, які сформулюються в систему громадянських уявлень і забезпечать консолідацію людей в єдиній Українській державі» [1, с. 245].

На думку О. Макарової, важливими чинниками формування громадянської ідентичності

є «активне ставлення особистості до соціального життя, політичної активності, здатність інституційними заходами захищати свої інтереси, здатність визначати власне ставлення до проявів соціальної реальності, готовність ухвалювати власні рішення, перспективна відповідальність щодо власних учинків і розуміння можливих наслідків, здатність до різних форм спільної діяльності, об'єднання навколо спільних цілей та цінностей» [5, с. 154].

Принагідно зазначимо, що поняття «чинник» («фактор») походить від латинського *factor* – «*те, що чинить, здійснює вплив, діюче*». Отже, чинниками становлення громадянської ідентичності будемо вважати те, що прямо чи опосередковано впливає на її виникнення та розвиток.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження соціально-психологічних і політико-психологічних чинників становлення громадянської ідентичності.

Результати дослідження. З метою визначення чинників становлення зрілої громадянської ідентичності було проведене дослідження (лютий – жовтень 2021 р.), у якому взяло участь 210 громадян віком від 26 до 58 років, серед яких 122 (58%) жінки, 88 (42%) чоловіків, 116 (55%) містян, 94 (45%) селянина.

Вибірка досліджуваних (по 105 представників із низьким і високим рівнями зрілості громадянської ідентичності) була сформована за результатами попередньо проведеної діагностики рівня зрілості громадянської ідентичності за допомогою авторського тест-опитувальника [7]. Для визначення чинників становлення громадянської ідентичності осіб із низьким і високим рівнями зрілості громадянської ідентичності досліджуваним було запропоновано заповнити анкету, у якій потрібно було оцінити твердження від 1 до 7 (1 – абсолютно не погоджуюся, 7 – абсолютно погоджуюся), які стосувалися психологічних характеристик соціалізації, особистісних характеристик, цінностей особи, особливостей перцепції держави, політичних поглядів тощо.

Порівняльний аналіз (за Т-критерієм Стьюдента) виявив статистично значущі відмінності в осіб із низьким і високим рівнями зрілості громадянської ідентичності за такими показниками, як: готовність до громадянської партиципації (участі) ($p = 0,000$); значущість ідеї державності ($p = 0,029$); соціальна компетентність ($p = 0,042$); законність як цінність ($p = 0,024$); турбота держави про громадян ($p = 0,043$); можливість самореалізації в державі ($p = 0,007$); самозарядність ($p = 0,008$); комунікативна компетентність ($p = 0,039$); задоволення очікувань від держави ($p = 0,002$); цінність рівності прав і свобод ($p = 0,048$), значущість ідеї національної дер-

жави ($p = 0,034$); самостійність ухвалення рішень ($p = 0,043$); досвід відстоювання громадянських прав ($p = 0,000$); почуття персональної захищеності в державі ($p = 0,048$); почуття захищеності власності ($p = 0,035$); здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами ($p = 0,028$); орієнтація на діалог із владою ($p = 0,000$); прийнятність стандартів життя в державі ($p = 0,032$); прагнення розширення можливостей самоврядування ($p = 0,000$); прагнення розширення законного впливу на державну владу ($p = 0,048$), підтримка цінностей і норм демократії ($p = 0,010$), цінність культури і гуманності суспільства ($p = 0,009$), україноцентризм як політична цінність ($p = 0,047$), євроінтеграція як політична цінність ($p = 0,011$), прагнення прозорості та визначеності державної політики ($p = 0,049$), самоорганізованість ($p = 0,045$), консолідованість громадян

($p = 0,032$), значущість національної ідентичності ($p = 0,009$), цінність свободи слова ($p = 0,048$).

З метою узагальнення значної кількості отриманих диференційних ознак був проведений факторний аналіз методом головних компонент із Varimax-обертанням результуючої нормативної матриці факторних навантажень. Виявлено 4 фактори, які загалом пояснюють 75,4% загальної дисперсії (табл. 1).

Перший фактор «Образ держави» (28,2% дисперсії) охоплює показники сприймання держави свого громадянства: турбота держави про громадян (0,71), можливість самореалізації в державі (0,64), почуття персональної захищеності в державі (0,57), почуття захищеності власності в державі (0,56), консолідованість громадян (0,53), прийнятність стандартів життя в державі (0,52), задоволення очікувань від держави (0,51).

Таблиця 1

Факторна модель показників становлення громадянської ідентичності особистості

Назва фактору	Показники, якими сформовано фактор	Значення	% дисперсії, яку пояснює фактор
Образ держави	турбота держави про громадян	0,71	28,2%
	можливість самореалізації в державі	0,64	
	почуття персональної захищеності в державі	0,57	
	почуття захищеності власності в державі	0,56	
	консолідованість громадян	0,53	
	прийнятність стандартів життя в державі	0,52	
	задоволення очікувань від держави	0,51	
Політичні погляди	україноцентризм як політична цінність	0,72	19,6%
	підтримка цінностей і норм демократії	0,68	
	євроінтеграція як політична цінність	0,64	
	орієнтація на діалог із владою	0,63	
	прагнення розширення можливостей самоврядування	0,62	
	прагнення розширення законного впливу на державну владу	0,59	
	прагнення прозорості та визначеності державної політики	0,53	
Громадянська компетентність	готовність до громадянської партиципації	0,74	16,2%
	самозарадність	0,69	
	здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами	0,65	
	соціальна компетентність	0,63	
	комунікативна компетентність	0,62	
	автономність ухвалення рішень	0,62	
	самоорганізованість	0,59	
досвід відстоювання громадянських прав	0,53		
Цінності	значущість національної ідентичності	0,69	11,4%
	значущість ідеї державності	0,68	
	значущість ідеї національної держави	0,55	
	цінність свободи слова	0,52	
	цінність рівності прав і свобод	0,51	
	цінність культури та гуманності суспільства	0,50	
	законність як цінність	0,50	
Загальний % дисперсії, яку пояснює факторна модель			75,4%

Отримані результати підтверджують наші міркування про те, що образ/імідж держави впливає на процес становлення громадянської ідентичності особистості, зумовлює відповідне ставлення до свого членства в державі як організації, оцінювання перспектив щодо власного розвитку, соціальної самореалізації тощо.

Виявлені статистично значущі відмінності показників, що увійшли до першого фактору осіб із різним рівнем зрілості громадянської ідентичності, свідчать про те, що громадяни з високим рівнем зрілості громадянської ідентичності демонструють більш прихильне ставлення до держави як організації та співгромадян (що сприймаються більш консолідованими, об'єднаними спільною ментальністю та цінностями). У порівнянні з тими, хто має низький рівень зрілості, вони почуваються більш захищеними в державі, більше акцентують свою увагу на тих аспектах, що свідчать про турботу держави про громадян (можливість безкоштовної вакцинації, матеріальна допомога в разі народження дитини, надання субсидій, соціальна підтримка військовослужбовців, багатодітних сімей, безробітних, внутрішньо переміщених осіб тощо), мають вищий рівень задоволення очікувань від держави (розуміють, що може дати їм держава, а чого не варто від неї очікувати), більш адаптовані, тобто демонструють вищу пристосованість до організаційного середовища держави (прийнятність стандартів життя в державі) для забезпечення можливості функціонування в ньому для задоволення своїх потреб, зокрема й у соціальній самореалізації.

На залежність задоволеності потреб особи та її організаційної/громадянської/політичної ідентифікації звертають увагу як вітчизняні, так і зарубіжні психологи [2; 4; 6; 11]. Зокрема, надзвичайно важливим є задоволення потреби в безпеці в державі, і йдеться не тільки про фізичну безпеку, але й про економічну, правову, інформаційну безпеку [4]. Потреба особистості в безпеці, на думку Н. Хазратової, є однією з детермінант взаємодії особистості з державою, зумовлює прагнення впорядкованості соціального середовища, його прогнозованості та передбачуваності [11]. Основою переживання громадянської ідентичності, за Н. Хазратовою, є внутрішня співвіднесеність громадянина з державою, що продукує організаційний простір, у якому розгортається соціальна самореалізація кожного громадянина [12, с. 75]. На сприйняття держави, її легітимність в очах громадян, окрім задоволеності первинних потреб (фізичного існування в державі), впливають і потреби вищого рівня (соціального існування) – потреби у професійній, духовно-культурній, особистісній самореалізації, потреби в самоповазі тощо.

Отже, становленню громадянської ідентичності сприятиме суб'єктивне переживання громадянином стану надійної захищеності його життєво важливих потреб та інтересів, прав, свобод і цінностей у державі від протиправних зазіхань, загроз будь-якого роду (фізичної, майнової, інформаційної, соціальної, економічної, політичної, екологічної, військової тощо) та забезпеченості державою умов збереження і розвитку його особистого потенціалу, підтримання ефективного стимулювання діяльності [2].

Слушним є зауваження М. Фаріон і В. Ковча про те, що в Україні, у порівнянні з більш розвиненими країнами, держава проявляє малу активність у задоволенні потреб свого населення [10]. Водночас не варто нехтувати і покладеним на кожного громадянина держави обов'язком відповідальності за свою ініціативу й активність щодо забезпечення власного існування [13]. Проте варто зазначити, що ще на початок 2020 р. 24,4% населення України мали дохід менший, ніж прожитковий мінімум, що означає фактичне їх перебування за межею бідності та неспроможність забезпечити повною мірою навіть власні потреби нижчого рівня (їжа, одяг, ліки тощо). Особливо під час війни зростає кількість безробітних, малозабезпечених і непрацевдатних громадян, що перебувають у прямій залежності від держави. Рівень оплати праці, хоч і мав тенденцію до зростання (до повномасштабного вторгнення РФ в Україну), проте не відповідав реальній вартості робочої сили, особливо це стосується висококваліфікованих працівників (викладачі, науковці, медики, інженери тощо), що у своїй більшості не отримують того рівня доходу, який міг би забезпечити їм повноцінне задоволення потреб. Це підштовхує багатьох громадян шукати кращої долі в інших державах. Особливе занепокоєння викликає інтелектуальна міграція, що є серйозним викликом для національної безпеки української держави.

Другий фактор «Політичні погляди» (19,6% дисперсії) включає такі показники, як: україноцентризм як політична цінність (0,72), підтримка цінностей і норм демократії (0,68), євроінтеграція як політична цінність (0,64), орієнтація на діалог із владою (0,63), прагнення розширення можливостей самоврядування (0,62), прагнення розширення законного впливу на державну владу (0,59), прагнення прозорості та визначеності державної політики (0,53).

Аналіз відмінностей у показниках, що увійшли до другого фактору моделі осіб із різною зрілостю громадянської ідентичності дозволяє припустити, що громадяни з високим рівнем зрілості громадянської ідентичності більшою мірою підтримують демократичні цінності, форми та норми співжиття, що передбачають рівність перед

законом усіх громадян, дотримання конституційних прав, захист громадян від протиправних дій, хоч би звідки вони виходили, усунення привілеїв для окремих груп і категорій громадян, установ і органів влади, інформованість про всі важливі внутрішні та зовнішні події та процеси (вимога прозорості та визначеності державної політики) та дотримання практики суспільного обговорення важливих державницьких питань (орієнтація на діалог із владою) тощо. Вони прагнуть розширення прав і свобод громадян та їх об'єднань (зокрема, розширення можливостей самоврядування), посилення контролю з боку суспільства за діяльністю державної влади.

Громадяни з високим рівнем зрілості громадянської ідентичності більше, порівняно з тими громадянами, що мають її низький рівень, підтримують європейський шлях розвитку нашої держави, орієнтиром якого є країни – члени Євросоюзу, що характеризуються ефективнішою державною системою управління, вищим рівнем життя громадян і їх упевненістю у своєму майбутньому, їх більшою захищеністю у правах тощо. Оскільки європейська інтеграція для держави України передбачає проведення глибоких і структурних внутрішніх реформ (реформи державного управління, судової, митної, податкової, земельної й інших реформ), викорінення корупції, адаптації європейських стандартів тощо, її (євроінтеграцію) можна вважати важливою політичною цінністю.

Водночас громадяни з високим рівнем зрілості громадянської ідентичності підтримують також ідею власного державницького шляху розвитку, що передбачає побудову самостійної стратегії досягнення визначених цілей у відносинах з іншими державами (з опорою на національну гідність, реалізм і прагматизм), а також реалізацію соціально-економічної моделі розвитку держави, спираючись на власні сили.

До третього фактору «Громадянська компетентність» (16,2% дисперсії) увійшли: готовність до громадянської участі (партиципації) (0,74), самозарадність (0,69), здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами (0,65), соціальна компетентність (0,63), комунікативна компетентність (0,62), автономність ухвалення рішень (0,62), самоорганізованість (0,59), досвід відстоювання громадянських прав (0,53).

Порівняльний аналіз показників, що сформували цей фактор, у досліджуваних осіб із різною зрілістю громадянської ідентичності свідчить про вищий рівень розвитку у громадян із високим рівнем зрілості громадянської ідентичності таких якостей, як самозарадність (уміння зарадити собі в будь-якій ситуації), самоорганізованість, самостійність ухвалення рішень, соціальна та комуні-

кативна компетентність, здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами, готовність до громадянської партиципації, наявний досвід відстоювання громадянських прав. Усі ці якості й ознаки є необхідними для ефективного виконання ролі громадянина і дозволяють їх віднести до такої інтегративної характеристики особистості, як громадянська компетентність [3, с. 14].

І тут постає питання: громадянська компетентність є чинником становлення зрілої громадянської ідентичності чи навпаки, громадянська ідентичність зумовлює формування громадянської компетентності?

Так, І. Жадан у соціально-психологічній моделі громадянської компетентності [3, с. 15] до комплексу соціально-психологічних якостей, на базі яких формуються здатності та готовності до виконання ролі громадянина (кваліфікаційні ознаки), поряд із цінностями (свободи, законності, соціальної солідарності тощо), мотивацією (залучення, активності, самоорганізації тощо), когнітивними настановленнями (на критичний аналіз інформації, рефлексивний аналіз нового досвіду тощо), ставленнями (соціальна відповідальність, соціальний інтерес, соціальна довіра тощо) відносить ще й ідентичності (суб'єкту, громадянську, політичну, національну, регіональну, глобальну). Тобто ідентичність лежить в основі компетентності.

Справді, усвідомлення та переживання себе громадянином (ідентифікація) актуалізує відповідні кваліфікаційні характеристики власника статусу «громадянин» (громадянську компетентність). Однак варто зазначити, що в разі самоідентифікації з роллю громадянина в контексті ігрових і сценарних взаємодій із державними інституціями та співгромадянами громадянська компетентність з означеними вище соціально-психологічними якостями та кваліфікаційними ознаками може не розвинути або мати інший, сурогатний характер.

Отже, ті соціально-психологічні якості та психологічні характеристики соціалізації (самостійність ухвалення рішень, самозарадність, самоорганізованість, соціальна та комунікативна компетентність, готовність до громадянської партиципації, досвід відстоювання громадянських прав, здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами), що увійшли до третього фактору і дістали назву «громадянська компетентність», є такими, що сприяють самовизначенню особи в організаційному середовищі держави, осмисленню власної ролі громадянина та забезпечують формування саме зрілої громадянської ідентичності, що характеризується концептуальністю та її суб'єктною орієнтацією.

Четвертий фактор «Цінності» (11,4% дисперсії) об'єднав у собі такі показники: значущість національної ідентичності (0,69), значущість ідеї державності (0,68), значущість ідеї національної держави (0,55), цінність свободи слова (0,52), цінність рівності прав і свобод (0,51), цінність культури та гуманності суспільства (0,50), законність як цінність (0,50).

Порівняння показників, що увійшли до четвертого фактору, в осіб із різним рівнем зрілості громадянської ідентичності демонструє значущо вищу актуалізованість у громадян із високим рівнем зрілості громадянської ідентичності продержавницьких цінностей (ідеї національної держави, ідеї державності), національної ідентичності, а також цінностей культури та гуманності суспільства, законності, свободи слова, рівності прав і свобод.

Після обчислення факторних оцінок (factor scores), тобто значень факторів для кожного досліджуваного був застосований дискримінантний аналіз із покроковим методом для визначення «ваги», тобто рівня внесків цих факторів у спроможність розрізняти (дискримінувати) громадян із різним рівнем сформованості громадянської ідентичності (табл. 2).

Усі чотири узагальнені чинники увійшли до дискримінантної моделі. Загальне значення лямбди Вілкса (Wilks' Lambda) для дискримінантного аналізу з урахуванням усіх включених змін-

них дорівнює 0,29010 (за $p < 0,0000$), що свідчить про досить якісне розділення за цими чинниками осіб із низьким і високим рівнем зрілості громадянської ідентичності. Отже, результати дискримінантного аналізу підтверджують важливість цих чинників у становленні громадянської ідентичності.

З метою визначення внеску кожного чинника у становлення громадянської ідентичності був використаний метод множинного регресійного аналізу. Залежною змінною обрано інтегральний показник зрілості громадянської ідентичності, незалежними змінними – отримані в результаті факторного аналізу та підтвержені дискримінантним аналізом чотири узагальнені чинники (табл. 3).

Коефіцієнт множинної кореляції ($R = 0,82$, $p < 0,0000$) побудованої регресійної моделі є статистично значущим і визначає високий ступінь залежності інтегрального показника зрілості громадянської ідентичності із сукупністю змінних: Цінності (значення Beta-коефіцієнта – 0,502392, свідчить про 50% внесок (вплив) цього предиктора у прогнозування зрілості громадянської ідентичності), Громадянська компетентність (Beta = 0,412087), Образ держави (Beta=0,402122) та Політичні погляди (Beta=0,295217). Загалом регресійна модель пояснює 67% ($R^2 = 0,67$) дисперсії залежної змінної. Варто зазначити, що визначені змінні, зважаючи на складність феномену громадянської ідентичності, не є єдиними чинниками її становлення, вони діють разом з іншими, не

Таблиця 2

Результати дискримінантного аналізу щодо спроможності чинників розрізняти осіб із різним рівнем громадянської ідентичності

Discriminant Function Analysis Summary (Дані 210) Step 4, N of vars in model: 4; Grouping: рівень зрілості ГІ (2 grps) Wilks' Lambda: 0,29010 approx. F (36,1264) = 8,7423, $p < 0,0000$						
	Wilks' – Lambda	Partial – Lambda	F-remove – (4,337)	p-level	Toler.	1-Toler. – (R-Sqr.)
Образ держави	0,542679	0,395138	20,89804	0,000000	0,879142	0,120858
Цінності	0,513394	0,438221	15,22399	0,000000	0,890301	0,109699
Політичні погляди	0,472606	0,596206	13,13372	0,000000	0,907923	0,092077
Громадянська компетентність	0,339132	0,633384	9,46046	0,000000	0,908224	0,091776

Таблиця 3

Результати множинної регресії

Regression Summary for Dependent Variable: інтегральний показник зрілості ГІ $R = 0,81918719$ $R^2 = 0,67106765$ Adjusted $R^2 = 0,66969710$ F (4,960) = 489,63, $p < 0,0000$						
N = 210	Beta	Std.Err. – of Beta	B	Std.Err. – of B	t(960)	p-level
Intercept			10,18446	0,090434	112,6178	0,00000
Цінності	0,502392	0,018510	2,45573	0,090481	27,1409	0,00000
Громадянська компетентність	0,412087	0,018510	2,01431	0,090481	22,2623	0,00000
Образ держави	0,402122	0,018510	1,96560	0,090481	21,7240	0,00000
Політичні погляди	0,295217	0,018510	1,44304	0,090481	15,9486	0,00000

врахованими в цій моделі. Проте в даній регресійній моделі всі чинники мають додатні значення, отже, є такими, що позитивно впливають і сприяють становленню зрілої громадянської ідентичності особистості.

Висновки. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що до соціально-психологічних чинників громадянської ідентичності ввійшли ціннісні, особистісні та соціально-перцептивні характеристики, до політико-психологічних – політичні погляди досліджуваних осіб.

Отже, важливими чинниками становлення громадянської ідентичності є:

- особистісні цінності, що включають продержавницькі/національні цінності та цінності гуманності, законності та свободи;
- громадянська компетентність, що передбачає соціальну та комунікативну компетентність, готовність до громадянської партиципації,

здатність до відстоювання громадянських прав, а також до балансу між індивідуальними та груповими інтересами, здатність брати на себе відповідальність за власне існування, результати діяльності та взаємодію (самозарядність);

- образ держави як такої, що надає можливості для власної самореалізації та задоволення потреб;
- політичні погляди, насамперед євроцентричні й україноцентричні, а також ті, що передбачають необхідність більшої прозорості та визначеності державної політики, розширення можливостей законного впливу на владу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються в з'ясуванні впливу на становлення громадянської ідентичності менталітету громадянської спільноти, детальнішому вивченні проблеми девіацій зазначеного становлення, зумовлених як соціально-психологічними, так і політико-психологічними чинниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Т. Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*. 2014. № 3. С. 236–246.
2. Боднар О. Поняття особистої безпеки людини і його структура. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. Вип. 2(5). С. 148–153.
3. Жадан І. Соціально-психологічна модель громадянської компетентності. *Проблеми політичної психології*. 2019. № 8(22). С. 7–21.
4. Конфисахор А. Психология власти. Санкт-Петербург : Издательский дом «Питер», 2004. 234 с.
5. Макарова О. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти. *Вчені записки таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2020. № 31(70). С. 153–158.
6. Пашина Н. Легітимність влади як фактор політичної ідентифікації українських громадян. *European political and law discourse*. 2014. № 1 (2). С. 45–54.
7. Петровська І. Розробка та апробація опитувальника «Діагностика зрілості та типу громадянської ідентичності особистості». *Проблеми політичної психології*. 2021. № 24(1). С. 208–232.
8. Степаненко В. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
9. Українське студентство у пошуках ідентичності : монографія / за ред. В. Арбеніна, Л. Сокурянська. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 520 с.
10. Фаріон М., Ковч, В. Можливості та роль держави в задоволенні потреб суспільства за умов формування інноваційної економіки. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 3(42). С. 53–60.
11. Хазратова Н. Психологія відносин особистості й держави : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2005. 35 с.
12. Хазратова Н. Еволюція громадянської ідентичності в умовах пострадянської України. *Психосоціально-вимір буття особистості в сучасному суспільстві* : матеріали Науково-практичної конференції. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 72–76.
13. Erhard L. Wohlstand für Alle. Köln : Anaconda Verlag, 2009. 432 p.
14. Kaldor M. Identity and War. *Global Policy*, 2013. № 4(4). P. 336–346.
15. Petrovska I. Psychological Model of Civic Identity Formation. *Journal of Education Culture and Society*. 2021. № 12(2). P. 167–178.
16. Sasse G., Lackner A. War and Identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. № 34(2–3). P. 139–157.

REFERENCES

1. Bevz, T.A. (2014). Osoblyvosti formuvannya hromadyanskoyi identychnosti v suchasniy Ukraini [Peculiarities of the formation of civic identity in modern Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3, 236–246 [in Ukrainian].
2. Bodnar, O. (2011). Ponyattya osobystoyi bezpeky lyudyny i yoho struktura [The concept of personal security of a person and its structure]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2(5), 148–153 [in Ukrainian].
3. Zhadan, I.V. (2019). Sotsialno-psykhologichna model hromadyanskoyi kompetentnosti [Socio-psychological model of civic competence]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi*, 8(22), 7–21 [in Ukrainian].
4. Konfisakhor, A.G. (2004). *Psikhologiya vlasti* [The psychology of power]. SPb : Izdatelskiy dom “Piter” [in Russian].
5. Makarova, O.P. (2020). Formuvannya hromadyanskoyi identychnosti v zakladakh vyshchoyi osvity [Formation of civic identity in institutions of higher education]. *Vcheni zapysky tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya “Psykholohiya”*, 3/31(70), 153–158 [in Ukrainian].
6. Pashyna, N.P. (2014). Lehitymnist vlady yak faktor politychnoyi identyfikatsiyi ukrayinskykh hromadyan [Legitimacy of the government as a factor in the political identification of Ukrainian citizens]. *European political and law discourse*, 1(2), 45–54 [in Ukrainian].
7. Petrovska, I. (2021). Rozrobka ta aprobatsiya opytuvalnyka “Diahnostyka zrilosti ta typu hromadyanskoyi identychnosti osobystosti” [Development and validation of a Questionnaire “Diagnosis of Maturity and Type of Civic Identity”]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi*, 24(1), 208–232 [in Ukrainian].
8. Stepanenko, V.P. (2015). *Hromadyanske suspilstvo: dyskursy i praktyky* [Civil society: discourses and practices]. Kyiv : Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Arbyenina, V.L., & Sokuryanska, L.H. (red.) (2012). *Ukrayinske studentstvo u poshukakh identychnosti* [Ukrainian studentship in search of identity]. Kharkiv : KHNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
10. Farion, M., & Kovch, V. (2013). Mozhlyvosti ta rol derzhavy v zadovolenni potreb suspilstva za umov formuvannya innovatsiyanoi ekonomiky [Opportunities and the role of the state in meeting the needs of society under the conditions of the formation of an innovative economy]. *Halytskyy ekonomichnyy visnyk*, 3(42), 53–60 [in Ukrainian].
11. Khazratova, N.V. (2005). *Psykholohiya vidnosyn osobystosti y derzhavy* [Psychology of the relationship of the individual and the state] (Avtoref. dys. dokt. psykhol. nauk). Instytut psykholohiyi im. H. Kostyuka APN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
12. Khazratova, N.V. (2016). Evolyutsiya hromadyanskoyi identychnosti v umovakh postradyanskoyi Ukrainy [The evolution of civic identity in post-Soviet Ukraine]. *Psykhosotsialnyy vymir buttya osobystosti v suchasnomu suspilstvi*. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. (s. 72–76). Lviv : Vydavnytstvo NU “Lvivska politekhnikha” [in Ukrainian].
13. Erhard, L. (2009). *Wohlstand für Alle*. Köln : Anaconda Verlag [in English].
14. Kaldor, M. (2013). Identity and War. *Global Policy*, 4(4), 336–346 [in English].
15. Petrovska, I. (2021). Psychological Model of Civic Identity Formation. *Journal of Education Culture and Society*, 12(2), 167–178 [in English].
16. Sasse, G., & Lackner, A. (2018). War and Identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34(2–3), 139–157 [in English].